

EIROPAS LATVIEŠU JAUNATNES APVIENĪBA (ELJA) – VĒSTURE UN NOZĪME

Ģirts Zēgners dzimis Eslingenā (1950), arī uzaudzis Vācijā, beidzis vācu ģimnāziju (1968). Kopš 70. gadu sākuma ieņēmis virkni Eiropas Latviešu jaunatnes apvienības (ELJA) amatu, ELJA 24. kongresā Kenterberijā (Anglija) ievēlēts par tās valdes priekšsēdi 1977./78. darbības gadam. Piedalījies 20 ELJA kongresos un 6 Vispasaules latviešu jaunatnes kongresos (VLJK), arī kā referents. Ar folkloras ansambli *Minsteres mičotāji* apbraukājis ASV un Kanādu (1973), kā arī Austrāliju (1975). Kopš 1974. gada vairākkārt apmeklējis okupēto Latviju, pēc 1979. gada desmit gadus tajā vairs nav ielaists. Pēc aktīviem gadiem ELJA iestājies LSDSP Ārzemju komitejā, tās pārstāvis Vācijā. Atmodas gados daudzi kontakti ar politisko partiju pārstāvjiem un žurnālistiem Vācijas galvaspilsētā Bonnā. Pēc profesijas ārsts radioonkologs (medicīnu studējis Gīsenes Universitātē un Bonnas Universitātē). Strādājis slimnīcās Bonnā un privātp praksē Ķelnē. Pieder studentu korporācijai *Lettonia*, darbojas Latvijas Okupācijas muzeja biedrībā un sabiedriskā organizācijā *ELJA50*. Ar ģimeni pārcēlies uz dzīvi Latvijā (no 2003).

Raksturvārdi: ELJA, Etlingenas Deklarācija, VLJK, trimda, kultūras sakari.

Kad Otrā pasaules kara beigās liels skaits latviešu devās trimdā, viņu vidū bija arī bērni un jaunieši, kuriem drīz pievienojās jau ārpus Latvijas dzimušie, vispirms bēgļu nometnēs galvenokārt Vācijā un vēlāk jau jaunajās mītnēs zemēs.

No 50. gadu sākuma jauniešu darbība jau sāka izvērsties organizētā veidā, tapa trimdas latviešu jaunatnes organizācijas – Amerikas Latviešu jaunatnes apvienība (ALJA) (1952), Eiropas Latviešu jaunatnes apvienība (ELJA) un Latviešu nacionālā jaunatnes apvienība Kanādā (LNJAK) (1954). Austrālijā rīkoja jaunatnes dienas (kopš 1962), vēlāk dibināta formāla latviešu jaunatnes apvienība (LJAA) (1969). ALJA, LNJAK un LJAA pastāv vēl tagad. 70. gados darbojās arī Dienvidamerikas Latviešu jaunatnes apvienība (DALJA) ar kopām Venecuēlā, Brazīlijā un Argentīnā. Apvienību centrālās valdes veicināja sadarbību

vietējo jauniešu starpā un koordinēja jaunatnes kultūras aktivitātes, tautas deju kopu, koru, teātru un sporta dzīvi. Jaunatnes apvienības iesaistījās arī latviešu centrālo organizāciju sabiedriskā un politiskā darbā. Apvienību kongresi ar centrālo valžu u. c. amatpersonu vēlēšanām parasti notika reizi gadā, ELJA dalībnieku skaits bija ap 130–350.

ELJA dibināta 1954. gada 15. augustā Annabergā pie Bonnas (*Bonn-Annaberg*, Vācijā). Tās dibināšanas kongresā piedalījās ap 50 dalībnieku. Goda viesi un referenti – pazīstamie kultūras darbinieki rakstnieks Jānis Jaunsudrabiņš un profesori Ernests Blese un Eduards Šturms.¹ Zīmīgi, ka jaunās organizācijas pirmā oficiālā vēstule ar paziņojumu par ELJA dibināšanu simboliski ir adresēta Latvijas pilnvarotajam sūtnim Kārlim Zariņam

¹ Pirmos divus gadus enerģiski darbojās valdes priekšsēde Agīta Ķiploka no Vācijas, bez viņas pirmajā valdē ievēlēti arī Adelaida Rutka (Francija), Aivars Gulbis (Beļģija), Mazalda Imoberštega (Šveice) un Pāvels Šadurskis (Zviedrija).

1. attēls. ELJA pirmā valde 1954. gada 15. augustā Bonnā (Annabergā). No kreisās: Aivars Gulbis (Beļģija), Mazalda Imoberštega (Šveice), Pāvels Šadurskis (Zviedrija), Adelaida Rutka (Francija), “krusttēvs” Kārlis Gulbis (Beļģija), priekšsēde Aģita Ķiploka (Vācija).
Foto: Māra Linde

Londonā, kurš bija arī ELJA goda biedrs un goda viesis ELJA 5. kongresā Etlingenā (Vācijā) un 9. kongresā Līdsā (Anglijā).

Īpaša situācija bija Zviedrijā, kur uz delegātu pārstāvniecības pamata darbojās Komiteja latviešu jaunatnes sadarbībai (KLJS) kā jaunatnes organizāciju (IMKA, sporta klubi u. c.), *Daugavas Vanagu* un Latvijas brīvvalsts politisko partiju jaunatnes nozaru sadarbības organizācija (1955–1964). Tās pirmie vadītāji – Imants Freimanis, Jānis Vikmanis un Uldis Kariņš.

Visā tās pastāvēšanas laikā milzīga nozīme ELJA sabiedriski politiskajā darbībā bija Ervīna Grīna un Gunāra Irbes (abi no Zviedrijas) izstrādātajai Etlingenas Deklarācijai jeb “Vēstījumam latviešu jaunatnei visā pasaulē”, kuru pieņēma 1957. gada 4. augustā ELJA 4. kongresā Etlingenā, Vācijā, “pēc Latvijas Satversmes pamatprincipiem” (kā tālaika avīzē formulēja U. Kariņš²).

“ELJA vēstījuma Latvijas jaunatnei visā pasaulē” galvenais pants skanēja šādi: *Mēs esam par neatkarīgas un demokrātiskas Latvijas Republikas atjaunošanu*. ELJA statūtos (1958) kā abi galvenie mērķi definēti – *apzināt*

Eiropas brīvvalstīs dzīvojošo latviešu jaunatni un izvērst tās centienus saskaņotā darbībā, kā arī veicināt latviešu jaunatnē latviskas kopības sajūtu un sekmēt aktīvu līdzdarbību Latvijas neatkarības atjaunošanas darbā. Dziļi simboliski, ka abu ELJA kongresu laikā Etlingenas rātslaukumā cits citam blakus plīvoja lieli Latvijas, Vācijas un Eiropas Padomes karogi.

Šie skaidri definētie nacionālpolitiskie, pretkomunistiskie mērķi dažādos laika posmos bija galvenie ideoloģiskie šķēršļi, kas liedza okupētās Latvijas varai piekrist oficiāliem kontaktiem ar ELJA. Jau kopš šo ELJA mērķu pieņemšanas Latvijas iestādēs mēģināja diskreditēt ELJA kā organizāciju un panākt šo mērķu mīkstināšanu, ELJA statūtu grozījumus vai pat Etlingenas Deklarācijas atcelšanu.

Pirmie gadi pagāja, veidojot organizatoriskas struktūras, pārstrādājot un pieņemot galīgos statūtus, nodibinot pulciņus un kopas atsevišķās pilsētās Vācijā, Francijā, Holandē, Dānijā, Norvēģijā. Pirmā formālā nodaļa nodibināta Anglijā (1956), vēlāk Skandināvijā (1962) un Vācijā (1963). Tā kā centrālās valdes un nodaļu amatu periods parasti bija viens gads, īpaši nodaļas darbībā netrūka kāpumu un kritumu. Visas ELJA amatpersonas strādāja

² *Latvju Vārds*, 16 (29.05.1958.).

2. attēls. ELJA 4. kongresa dalībnieki 1957. gadā Etlingenā (Dienvidvācijā).

Foto: Andrejs Preiss

bez jebkādas atlīdzības, bieži nesaņemot pat ceļa izdevumus.

Visus pirmos gadus ELJA politiskā nostāja bija pilnīgā saskaņā ar trimdas centrālajām organizācijām. ELJA 10. kongresā (1963) Kēnigšteinā (Vācijā) piedalījās 320 jaunieši, tā virstematā – *Komunismam nav nākotnes*.

Blakus iekšējiem organizatoriskiem jautājumiem kongresos apskatīja arī aktuālo situāciju okupētajā Latvijā. Bet arvien vairāk ELJA ienāca jaunieši, kuri Latviju bija atstājuši kā mazi bērni un pašu karu atcerējās vairs vienīgi no vecāku stāstiem. Jau drīz kongresos piedalījās arī jaunieši, kuri nesen dažādos ceļos bija tikuši ārā no okupētās Latvijas. Pavērsienu izraisīja 1956. gadā legāli no Latvijas izbraukušais Tālvāldis Mednis, kurš vēl Etlingenā un vēlāk trimdas presē par apstākļiem Latvijā stāstīja ar pseidonīmu, bet ELJA kongresā 1961. gadā Roskildē (Dānijā, kur iebrauca nelegāli) kļuva par ELJA valdes priekšsēdi.

Pirmās plaisas un nopietnās domstarpības ar trimdas sabiedrības vairākumu radīja ALJA pārstāvju Aivara Ruņģa un Valtera Nollendorfa referāti ELJA 12. kongresā (1965) Līdsā ar atšķirīgu pieeju un taktiku attiecībā ar okupēto Latviju, jo starplaikā jaunatnes organizāciju vadību jau bija pārņēmuši jaunieši, kuri savu izglītību bija ieguvuši nevis Kārļa Ulmaņa autoritārā režīma laikā Latvijā, bet jau Rietumu skolās un universitātēs. Kopš 1961. gada

jaunatnes apvienību ALJA, LNĶAK un ELJA kopīgais apgāds *Ceļinieks* izdeva neatkarīgo jaunatnes žurnālu *Mēs* (līdz 1969. gadam iznāca 29 numuri), bet ALJA izdevums *Jaunā Gaita* kļuva par literāru žurnālu un svaigu sabiedrisko domu paudēju pārsvarā konservatīvajā trimdā.

V. Nollendorfa un A. Ruņģa analīzes par trimdas latviešu jaunatnes lomu sakaros ar tautu okupētajā Latvijā bija pavērsiens jautājumā par kontaktu uzturēšanu ar Latviju, kas drīz pārtapa par kontroversālo “kultūras sakaru” jautājumu un dominēja trimdas diskusijās. Žurnālā *Mēs* ļoti populāra kļuva sadaļa *Ko mēs zinām par viņiem, ko viņi zina par mums...* Turpmāk gandrīz katra ELJA kongresa darba kārtībā vienā vai otrā veidā bija jautājums par kontaktiem ar jaunatni Latvijā.

ELJA darbības galvenie notikumi bija lielle gadskārtējie kongresi, kas parasti ilga četras piecas dienas. Vismaz viena diena (papildus bieži arī nakts) bija veltīta pilnsapulcēm ar valdes atskaitēm par veikto vai nepadarīto darbu, jauno amatpersonu vēlēšanām un aktuāliem jautājumiem. Tajās neiztika bez karstām debatēm un pat polemikām, kas varēja ievilkties līdz agram rītam, bet vienmēr beidzās ar ELJA neformālās himnas *Nevis slinkojot un pūstot* kopīgo dziedāšanu, kurā vienojās pat viskarstākie diskusiju kontrahenti.

Referātu tematos un diskusijās atspoguļojās ne tikai trimdas, bet arī pasaules politiskie

notikumi un ideoloģiskās debates trimdas zemju vietējā sabiedrībā. Sākumā kongresa referenti pārsvarā bija vidējās un vecākās paaudzes referenti, taču ar laiku šī proporcija apgriezās.³

ELJA kā “jauno latviešu politiskās domāšanas kalvi” raksturoja organizācijas *Daugavas Vanagi* jaunatnes nozares vadītājs Indulis Kažociņš: “It sevišķi šis politiskais moments izpaužas Eiropā, kur dažādo zemju mācību iestādes dažādi veido un ietekmē jauniešu domāšanu. Citos kontinentos tas nav ne tik uzskatāmi, ne arī nozīmīgi, jo politiskie strāvājumi ir nesalīdzināmi viengabalaināki, kamēr Eiropā dzīvojošie latviešu jaunieši izteic visu Eiropas politisko uzskatu daudzveidību un bieži vien arī to nesaskaņas [...] ELJA priekšrocība ir tā, ka šī apvienība spēj piesaistīt sev visu politisko uzskatu un noslieču latviešu jauniešus. ELJA dod iespēju šiem jauniešiem patstāvīgi izvērtēt un izdiskutēt savus ieskatus bez kautrēšanās vecāku un kritisku autoritāšu priekšā. ELJA’i ir arī iespēja nesašķelt atšķirīgi domājošos jauniešus atsevišķos nogrupējumos, jo ELJA necenšas uzstādīt trimdas “valdību”, un tādēļ tai nav jābažījās par piemērotu programmu vēlētajai piesaistīšanai. Tā paša iemesla dēļ ELJA var atļauties politiskus eksperimentus, kādus savu noteikumu vai principu dēļ nevar atļauties citas organizācijas vai zemju latviešu pārstāvības. Kad diskusijās un eksperimentos jaunie latvieši ir nostiprinājuši savu personīgo dzīves uzskatu, viņi kļūst par noderīgiem pārējo latviešu organizāciju darbiniekiem, piesliedamies tām saskaņā ar savu pārliecību, kā daudzi to jau darījuši.”⁴

No pavisam 43 ELJA kongresiem, resp., pilnsapulcēm, 19 notikuši Vācijā, desmit Anglijā, pieci Zviedrijā, trīs Dānijā, ik pa diviem Holandē, Francijā un Beļģijā.⁵

³ No vecākās paaudzes tika aicināti īpaši interesanti vai arī kontroversāli referenti (piem., diplomāti un politiķi Miķelis Valters, Edgars Krieviņš, Brūno Kalniņš, vēsturnieki Uldis Ģērmanis, Edgars Andersons, Edgars Dunsdorfs), nešķirojot pēc ideoloģiskās pārliecības.

⁴ *Londonas Avīze* (01.05.1981.).

⁵ Daudzi ELJA priekšēži ieņēmuši būtiskus amatus citās latviešu centrālās vai sabiedriskās organizācijās: Aģita Kļiploka, Jūlijs Kadelis, Vilma Tenese, Tāļivaldis Mednis, Ivars Vētra,

50. gadu beigās un 60. gadu sākumā ar skaņu lenšu palīdzību darbojās pirmais tālmācības *Latviešu valodas neklātienas kurss* ar latviskiem priekšmetiem, jo aizvien vairāk ienāca jaunā paaudze bez latviešu skolās iegūtām zināšanām. Tie bija pēc valodnieces Dr. Veltas Rūķes-Draviņas koncepcijas izstrādāti latviešu valodas kursi vairākos līmeņos ar 26 valodas un 12 literatūras lekcijām.⁶

Lielajos kongresos mēģināja sagatavot pēc iespējas daudzpusīgāku programmu, lai katrs jaunietis varētu atrast vismaz vienu viņu interesējošu tēmu, savukārt 60. gadu sākumā pēc Vilmas Teneses ierosinājuma tika uzskāti ELJA divu, trīs dienu ilgi semināri ar kāda īpaša latviska priekšmeta dziļāku apskatu.⁷

ELJA 20 gadu jubilejas kongresā (1974) de Bronā (Nīderlandē) Ata Lejiņa (vēlāk 10.–13. Sacimas deputāts) vadītajās diskusijās par jaunatni okupētajā Latvijā piedalījās nesen no

Aleksandrs Tērmanis, Viktors Grigulis, Vilnis Zaļkalns, Andris Zemītis, Ģirts Zēgners, Mārtiņš Zandbergs (bijis arī ALJA priekšsēdis), Jāna Jēruma-Grīnberga, Gundega Muchka, Sarma Zemīte, Valdis Labinskis, Paulīne Riemere, Rolands Blezūrs u. c. Pēdējais aktīvais priekšsēdis bija Ilmārs Lejiņš.

⁶ Zenta Mauriņa par Jāni Poruku un Kārli Skalbi; Kārlis Dziļleja par latviešu nacionālo atmodu, Raini un brāļiem Kaudzītēm; Jānis Rudzītis par latviešu drāmu un Mārtiņu Zivertu; Jānis Andrupis par Rūdolfu Blaumani, Zinaīdu Lazdu un Veroniku Strēlerti; Jānis Grīns par J. Jaunsudrabiņu un Ēriku Ādamsonu. Kursu mūzikas daļas vadītais Andris Vītolis izdeva *Ziemassvētku un citas garīgas dziesmas bērniem*, sadarbībā ar Stokholmas apgādu *Latvian Music* – skaņu plates ar Jāzepa Vītola u. c. komponistu darbiem. Kurša vajadzībām J. Jaunsudrabiņš ierunāja savu eseju *Piemini Latviju*. Šis notikums toreiz Latvijā tika noklusēts.

⁷ Mākslas semināri: Bonnā (Annabergā) (1959, Vācijā), Londonā (1965, Lielbritānijā) un Luvēnā (1967, Beļģijā). Politiskie semināri: Groningenā (1960, Holandē), Hiltfeldā (1961, pie Hamburgas, Vācijā), Brigē (1962, Beļģijā), Erlinghauzenē (1964, Vācijā) un Rietumberlīnē (1966). Mūzikas seminārs Lundā (1967, Zviedrijā), statūtu resp. darba seminārs (1964, Ljēžā, Beļģijā; 1972, Oldenburgā, Vācijā), folkloras seminārs Šprecē (1980, pie Hamburgas), latviešu valodas resp. literatūras semināri Lundā (1964), Gēteborgā (1960, 1965) un vēstures seminārs Sigtūnā (1962) (visi – Zviedrijā).

Latvijas izbraukušie latviešu jaunieši – vēlākais Dziesmu svētku virsdiriģents Marks Opeskins un tagadējais Valsts prezidents Egils Levits.

70. gados vēl tikai topošās zaļās kustības idejas ELJA jau aktīvi izplatīja arhitekts Ansis Reinharde no Šveices, referējot arī par nacionālo minoritāšu situāciju dažādās Eiropas valstīs. Vēlāk viņam bija lieli nopelni pirmskara vēstniecību ēku Ženēvā un Parīzē juridiskajā atgūšanā Latvijas īpašumā, palīdzot Ārlietu ministrijas sarunās ar Šveices un Francijas valdībām un panākot kompensāciju saņemšanu.

Kongresos un jaunatnes dienās notika arī sporta nodarbības, balles, literāri vakari, teātru izrādes, koncerti, sadziedāšana, zolītes turnīri, pat iesvētības un kāzas. Netrūka arī bohēmas, kas deva arī konstruktīvus rezultātus: mūžīgi jaunais, nopietni nenopietnais Jānis (Bertas dēls) Pīpiņš no apkārtraksta *Aizgalds C* (dibināts ELJA kongresā Roskildē [1961, Dānijā]) izveidoja un pēc vajadzības izdeva (kopš 1962) *Rūgto Apīni* – “globālo, bezpartejisko humora & satīras žurnālu iekšējai & ārējai informācijai”. Redaktori – J. Pīpiņš (ar iesauku Pīpjanītis), Vilnis Zaļkalns, Uldis Siliņš u. c. Izdevējs – *Latviešu globālais velnu dzinēju fonds*, un klajā nāca 59 laidieni (līdz 1986), metiens līdz 400 eksemplāru.

Tā kā ELJA kongresos satikās jaunieši no dažādām Eiropas valstīm, sarunu valoda bija latviešu. Sākumā populārs bija sauklis PPP (pulsēties – priecēties – precēties), vēlākos gados to papildināja ar vēl vienu P – par politiku.

Netrūka arī domstarpības ar trimdas jumborganizācijām. Tā ELJA ilgus gadus neizmanīja savas balsttiesības Rietumeiropas latviešu pārstāvniecībā LAK EC (Latvijas atbrīvošanas komiteja Eiropas Centrs), jo neatzina tās struktūru, kurā pārāk liels svars bija paredzēts tikai vairs uz papīra pastāvošajām pirmskara laika Latvijas politiskajām partijām. Lielākās domstarpības bija par ELJA visbiežāk diskutētajiem kultūras sakariem ar okupēto Latviju. 1974. gada maijā LCP (Latviešu centrālā padome) Vācijā atteica ELJA Vācijas nodaļai MLG telpas semināram par kultūras sakariem, kā arī virzīt tālāk pieprasījumu Vācijas iestādēm tā finansālajam atbalstam. Pēc nodaļas protesta LCP pieņēma t. s. “nacionālās stājas” rezolūciju (1976), kurā pārmeta jauniešiem “pakalpot mums naidīgai varai un svešai ideoloģijai”.

ELJA kongresa pilnsapulce 1977. gada vasarā Kenterberijā (Anglijā) pieņēma šādu atbildi: “Šīs [LCP] rezolūcijas daļa diskriminē latviešu tautas kopības locekļus, ir vērsta pret preses un domu izmaiņas brīvību, un tādēļ nav savienojama ar demokrātijas pamatprincipiem. Šādas, pret savstarpējo toleranci vērstas rezolūcijas veicina šķelšanos trimdas latviešu sabiedrībā un kalpo okupantu interesēm.”⁸ Rezultātā uz vairākiem gadiem pārtrūka ELJA un LCP sadarbība.

ELJA Anglijas (Lielbritānijas) nodaļa

Jau agrīno nodaļas darbības uzsākšanu (1956) veicināja draudzīgie kontakti ar organizāciju *Daugavas Vanagi*, kuras daudzajos latviešu lauku īpašumos (Straumēni, Almēlija, Kaķu muiža) un klubos visās lielajās Anglijas pilsētās darbojās vairākas tautas deju kopas vai kori. Vēlākos gados finansiālu atbalstu sniedza arī LNPL (Latviešu nacionālā padome Lielbritānijā) Izglītības fonds (Ādolfs Sīlis, Andrejs Ozoliņš). Nodaļa sāpīgi izjuta tās pirmā valdes priekšsēža Ojāra Lediņa traģisko nāvi autokatastrofā (1957), kuram par godu nodibināja ceļojošo piemiņas kausu, to piešķirot rošīgākai jauniešu kopai. Vairums ELJA biedru aktīvi dejoja tautas deju kopās, kuras piedalījās ne tikai vietējā britu deju festivālā, bet arī starptautiskos.⁹

Anglijas jauniešu dzīvē bija jūtams apolītisks, brīžiem arī “anarhistisks” gars, īpaši, kad Māris Bite un Andris Mellakauls jau 70. gadu vidū britu arhīvos bija sākuši izsekot latviešu teroristu pēdām, kuriem bija jābēg no Krievijas pēc 1905. gada revolūcijas sakāves un no kuriem daļa nonāca Londonā.¹⁰ Līdzīgā garā veidoti arī nodaļas izdevumi *Traips* un *Jaunietis*.¹¹ Latviešu jauniešu “Īlingas komū-

⁸ *ELJA Informācija*, 84.

⁹ Piem., Vācijā, Francijā, Sicīlijā u. c., arī ELJA kongresos Etlingenā (1957/58) un Vestendē (1966, Beļģijā).

¹⁰ Viņu nelegālās darbības turpināšana kulminēja ar Vinstona Čērčila vadītās britu Iekšlietu ministrijas apšaudi Londonā, *Sidney Street*, un daudziem policistu un latviešu anarhistu upuriem 1911. gada janvārī.

¹¹ Nodaļu vadīja Gunārs un Pauls Tomsoni, Imants Lūsis, Viktors Grigulis, Jānis Kažociņš, Dzintra

na” (*Ealing*) Londonā kļuva slavēta un vairākus gadus bija arī ELJA Anglijas nodaļas smadzeņu centrs.

ELJA Skandināvijas nodaļa

Nodaļa dibināta ELJA kongresa laikā Roskildē (1961, Dānijā), pirmais tās kongress notika Upsalā (1962, Zviedrijā). Tomēr visu darbības laiku bija jūtama Stokholmas jauniešu dominance.

Zviedrija jau tūlīt pēc kara beigām izcēlās ar ļoti rosīgu sporta dzīvi, īpaši vieglatlētiķu un basketbolu. Latviešu basketbola klubs *Rīga* ieguva Zviedrijas pieaugušo meistarvienības titulu (1958), jau nākamā basketbolistu paaudzē – gandrīz visi bija ELJA biedri – kļuva par Zviedrijas juniorčempioniem (1964). Vairākas latviešu jauniešu un jaunieši bija Zviedrijas valsts vienības izlases spēlētāji.

Lielu publicitāti Zviedrijas presē ieguva latviešu jauniešu pretpadomju akcija, PSRS vadītāja Ņikitas Hruščova valsts vizītes laikā palaižot sīvēnu Stokholmas centrā (1964). Rīkotāji regulāri politisku u. c. interesantu pārrunu ciklu, izmantojot Stokholmas lielo intelektuālo potenciālu ar latviešu referentiem vēsturē, literatūrā, valodniecībā, ekonomikā, arhitektūrā, sportā u. c. nozarēs. Sarīkojumus izsludināja ar populāro, mākslinieciski glīti veidoto nodaļas izdevumu *Ļoti svarīgs vēstījums*. Baltistikas un latviešu valodas studiju dēļ Stokholmas Universitātē, sākot ar 60. gadu beigām, bija vērojams latviešu jauniešu pieplūdums no citām zemēm, kā Vācija, ASV un pat Austrālija. Visā latviešu pasaulē leģendāras kļuva jauniešu regulārās tikšanās vietas *Pagrabs* un *Bodīte* Stokholmas vecpilsētā. No daudzām jaunatnes dienām īpaši atzīmējams nodaļas seminārs Upsalā ar četriem latviešu jauniešiem – bijušajiem padomju jūrniekiem, kuri bija izbēguši no zvejas kuģiem uz Rietumiem un vairākas dienas brīvās diskusijās liecināja par savu dzīvi okupācijas apstākļos (1964)¹².

Šajā radošajā atmosfērā jau 60. gadu vidū dibināti populārie mūzikas ansambļi *Saules brāļi*, *Dundurs*, *Alis P*, *Prusaks*, novatoriskais jaunatnes eksperimentālais teātris *Mālu ansambļis*. Vēl tagad regulāri muzicē Gundars Rullis. ELJA biedri Stokholmā veidoja arī Baltijas brīvības un miera kuģa rīcības komitejas kodolu (1985), kā arī Zviedrijas Radio Latviešu redakciju Viļņa Zaļkalna vadībā, kas kopš Atmodas laika bija svarīgs ziņu avots Latvijas latviešiem.¹³

ELJA Vācijas nodaļa

Nodaļa dibināta ELJA 10. kongresa laikā Kēnigšteinā (1963). Nodaļas pirmais kongress notika Minsterē, jo sākuma gados tās aktīvākie biedri bija Minsteres Latviešu ģimnāzijas (MLĢ) absolventi. Kā vienīgā latviešu vidusskola pasaulē ārpus Latvijas tā vienmēr bija īpašā ELJA uzmanības lokā, līdz ar to novārtā atstājot Dienvidvācijas jauniešus. Tāpat vēlākos ELJA darbības gados rūpes par skolas likteni un nākotnes nodrošināšanu palika arī tās Vācijas nodaļas (VN) smagumpunkti. 70. gadu sākumā izveidojās *Minsteres mičotāju* folkloras ansamblis MLĢ skolnieka V. Zaļkalna un skolotājas Vitas Kristovskas vadībā, kas ar latviešu kāzu tradīciju etnogrāfisko uzvedumu apceļoja Vāciju, Angliju un Zviedriju. Lai reklamētu MLĢ arī ārpus Eiropas – jo Vācijas izglītības iestāžu prasību dēļ vairs nebija iespējams to uzturēt ar skolēniem tikai no Vācijas –, sadarbībā ar ALJA un LNĶAK notika ap 40 *Minsteres mičotāju* četru nedēļu turneja uz ASV un Kanādu (1973, 16 izrādes 14 vietās). Pēc negaidīti lieliem panākumiem ansamblis izveidoja arī otru kultūras programmu, pamatsastāvu papildinot ar Zviedrijas jauniešiem (Juris Kronbergs), un pavadīja sešu nedēļu turneju sešos Austrālijas latviešu centros (1976). Tas iedvesmoja arī Austrālijas jauniešu deju ansamblis *Saules josta* piedalīties 1. Pasaulē latviešu Dziesmu dienās Gotlandē (1979) un

Grīnberga, Raimonds un Mārtiņš Dāles, Andris Mellakauls, Ivars Kalns-Tīmanis, Jana Tetere u. c. Mūzikas žanrā pieminami rokansambļi *Alva* un *Arvīds & Mūrsitēji*, kā arī Lilijas Zobenā vadītais kamerkoris *Atbalss*.

¹² Tenese, V. Tad es metos bēgt. *Mēs*, 21.

¹³ ELJA Skandināvijas nodaļu ir vadījuši Māris Slokenbergs, Andrievs Eiche, Ilze Ristamecs, Kārlis Graufelds, Jānis Bergholcs, Juris Kronbergs, Anna Muchka, Kristīne Čakste, Imants Gross, Laine Lasmane, Šarlote Cērpa, Juris Rozītis, Tots Grīns, Austrālija, Laine Cekule u. c.

veikt pasaules turneju uz Ziemeļameriku un līdz pat Venecuēlai Dienvidamerikā (1982).

Vēlāk arī citi latviešu mūzikas un teātru ansambļi devās uz viesizrādēm citos kontinentos. Šīs globālās turnejas deva lielu stimulu vietējām jaunatnes aktivitātēm, veicināja kultūras jaunradi un apmaiņu, savstarpējo sadarbību un stiprināja kontaktus starp latviešu jauniešiem visās pasaules malās. Arī bez mūsdienu modernajām tehnoloģijām izveidojās plašs jaunatnes sazināšanās tīkls. ELJA vārdā pirmo *Naktsmāju tīkla* (NMT) sarakstu ar pārgulēšanas iespējām latviešu jauniešiem no visas pasaules sastādīja Edīte Paudere (Bērziņa) un Jānis Pīpiņš Beļģijā (1965). Divas aktuālas šī saraksta brošūras ELJA izdeva arī vēlāk (1981, 1983). NMT izdeva vairākos metienos, 3. izdevumā (1983) ievietotas latviešu jauniešu adreses, kuri dzīvo ne tikai Eiropā, bet visā pasaulē.

Diemžēl mazāk sekmīgi izrādījās baltiešu semināri kopīgi ar lietuviešu un igauņu jauniešiem Manheimā (1966) un Oldenburgā (1967). Notika arī divi semināri ar vācbaltiešu jauniešiem Bonnā (Annabergā) (1977) un Līneburgā (1981). Unikālās Baltijas Centrālās bibliotēkas veidotājam Oto Bongam bija plaša seno Baltijas karšu izstāde ELJA 10. kongresā Kēnigšteinā (1963).

Kopā ar Latviešu studentu apvienību Vācijā (LSAV) VN biedri piedalījās vairākās protesta akcijās, piem., piketos pie Lielbritānijas pārstāvniecībām pret premjerministra Harolda Vilsona vadītās britu valdības lēmumu atdot Latvijas zeltu PSRS. Tos *BATUN (Baltic Appeal to the United Nations)* 1967. gada 15. maijā rīkoja vienlaicīgi visā pasaulē. Atmodas laikā citastarp rīkots politiskais seminārs Rostokā (1991) un ekoloģiskais seminārs Neimsteres tuvumā (1992).

Nodaļa izdeva *ELJA VN* apkārtraksta 51 numuru (1978–1995). Trimdā ļoti populāri mūzikas ansambļi no Vācijas bija *Brāļi Graši* (Austrijs un Uldis), *Mārtiņa* (Zandberga) vīru koris Minsterē, *Ludvigs dzird*, tautas mūzikas kopa *Ķelnes prāģeri*, kamerkoris *Dūdas* u. c.¹⁴

¹⁴ ELJA Vācijas nodaļas valdes priekšsēži: Viesturs Vētra, Māra Jenkevica, Līgita Vētra, Māris Damroze, Arnis Pulīšs, Edvīns Pāss (*Paas*), Ojārs Rozītis, Jānis Vecvagars, Matīss Kļaviņš, Valdis Labinskis, Jānis Cipulis, Anna

Aizvien vairāk atveroties Eiropas valstu robežām un līdz ar to rodoties vajadzībai pēc starpvalstu vīzām, 70. gadu otrajā pusē par tradīciju kļuva vienas nodaļas jauniešu braucieni pie abām pārējām nodaļām, piem., uz Jaungada sagaidīšanu Anglijā un jaunatnes dienām Lieldienās Zviedrijā, savukārt uz Vasarsvētkiem Vācijā. Tā, piem., *Mārtiņa vīru koris* no Minsteres Lieldienās kuplināja J. Kronberga rīkoto ELJA Skandināvijas nodaļas literāro vakaru Vesterosā (1974) kopā ar zviedru dzejnieku Tomasu Transtremēru – vēlāko Nobela prēmijas laureātu literatūrā.

Citās Eiropas valstīs – Šveicē, Holandē, Beļģijā, Dānijā un Norvēģijā – latviešu jauniešu skaits bija mazs. 1956. gadā nodibināja nodaļu Francijā (priekšsēde Māriete Mīlmane), kur Parīzes pulciņš noturējās līdz 60. gadu beigām, sarīkojot vairākas jaunatnes dienas. Tādas notika arī citur, piem., Lionā un Oslo.

ELJA Informācija (EI)

No sākotnējiem ELJA valdes apkārtrakstiem un vienkāršiem paziņojumiem par valdes darbību un sarīkojumiem izveidojās nopietns diskusiju žurnāls *ELJA Informācija* (klasisks kļuva sauklis *Nešķirsti – lasi EI*), domu apmaiņu turpinot arī starp kongresiem. Būtisku preses brīvības pamatprincipu ieviesa ar ELJA Kēnigšteinā kongresa lēmumu (1963) turpmāk ievēlēt no valdes neatkarīgus EI redaktorus, tā atdalot EI izdošanu no valdes pienākumiem. Līdz ar to EI redaktori kļuva atbildīgi vienīgi pilnsapulcei.

Svaigas vēsmas EI piedzīvoja līdz ar bijušo MLG skolnieku un “jauno kreiso” studentu Mārtiņa Būmaņa un Ojāra Rozīša ievēlēšanu par redaktoriem (1971; 57.–67. laidieni). Šajā laikā EI kļuva par vērtīgu jaunatnes žurnālu, ienesot jaunas domas un diskutējot arī par aktuālām pasaules tēmām un to globālo iespaidu uz latviešu jaunatni, protams, ar fokusu uz Austrumeiropu un Latviju. Tā tika vismaz daļēji aizpildīts robs, kas bija radies, kad apgāds *Ceļinieks* pārtrauca (1969) izdot jaunatnes žurnālu *Mēs*. Tomēr ar vienas balss pārsvaru (57 : 56) dramatiskā ELJA pilnsapulcē

Muchka, Sabīne Beca, Andra Apine (Levite), Aira Priedīte, Korijs Avots, Toms Urdze u. c.

Kerkradē (1973, Holandē) redakcija pārgāja pie sociāldemokrātu jauniešiem A. Lejiņa un J. Kronberga Stokholmā (EI, 68–76), vēlāk arī V. Zaļkalna redakcijā (EI, 84–86).¹⁵ Nākamās EI redakcijas (Pēteris Šmitmanis, M. Bite, Kārlis Kangeris u. c.) arvien spēja noturēt EI augsto līmeni.

ELJA darbības laikā iznāca 120 EI numuri, pēdējais 1993. gada martā. Īpaši atzīmējams EI 100. jubilejas numurs (sastādītāji M. Būmanis, K. Kangeris, O. Rozītis) ar tikpat kā visu līdzšinējo redaktoru atmiņu rakstiem (1984). Neparasts bija EI 75. laidieni kā speciālizdevums (red. A. Lejiņš, J. Kronbergs), kas iznāca kā Rīgas karte kabatas formātā, lai to varētu vieglāk slepeni ievest okupētajā Latvijā, jo tajā laikā Rīgā nebija nopērkama karte latviešu valodā. Turklāt kartē Rīgas ielu nosaukumi bija atzīmēti ne tikai ar padomju, bet arī pirmskara, resp., mūsdienu, nosaukumiem. EI metiens patstāvīgi bija 500–1100 eksemplāru.

No diskusijām ELJA kongresā Abensenā (1967, Vācijā) par modernas bērnu literatūras vajadzībām trimdā dzimušai otrajai paaudzei izauga Baibas Vītoliņas Stokholmā dibinātais apgāds *Atvase*, kurā līdz 1990. gadam tika izdotas 55 galvenokārt bērnu un jauniešu grāmatas. ELJA drukātavā Minsterē iespieda *ELJA rokas grāmatu* (1980). Bez EI un nodaļas žurnāliem Atmodas laikā iznāca arī ELJA Centrālās valdes izdevums *Priekšstats* par aktuālajiem notikumiem Latvijā.¹⁶

ELJA kultūras un sabiedriskā dzīve

ELJA bieži deva platformu latviešu māksliniekiem, mūziķiem u. c. kultūras

darbiniekiem.¹⁷ 50. gadu kongresos rīkoja gleznu un daiļamatniecības izstādes (Egons Herndorfs). Klasisks kļuvis J. Kronberga spārnotais izteiciens, stājoties EI kultūras nodaļas redaktora amatā: “Bet, dāmas un kungi, kultūra, tāpat kā šņabis, maksā naudu!”¹⁸

Eksperimentālais Stokholmas *Mālu ansamblis* izrādīja Semjuela Beketa lugu *Gaidot Godo* (J. Kronberga tulkojumā, Jura Rozīša režijā) turnejā gan pa Ameriku (1978, arī 4. VLJK Viljamstaunā, ASV), gan Austrāliju (1980).¹⁹ Piedāvāto izrādi Rīgā turienes iestādes noraidīja.

Saules brāļi Zviedrijā varēja lepoties, ka, visticamāk, bija pirmais rokansamblis latviešu kultūras vēsturē. Tas kuplināja daudzus ELJA kongresu balles. Arī *Dundurs* un *Prusaku ansamblis* ieņēma ievērojamu vietu savu žanru mūzikā. Profesionālu sniegumu rādīja kamerkoris *Atbalss* (mākslinieciskie vadītāji Lilija Zobena un Leslijs Īsts, Anglijā), *Mārtiņa vīru koris* (Mārtiņa Zandberga vadībā) un kamerkoris *Dūdas* (vadītājs M. Opeškins, abi – Vācijā).

Jau pirms ELJA biedru vecuma robežas (35 g.) sasniegšanas vairāki biedri pievērsās garīgajai dzīvei, galvenokārt Evaņģēliski luteriskajā baznīcā.²⁰ Arī pēc neatkarības atgūšanas ārzemēs palikušie sabiedriskie darbinieki turpināja uzturēt *Daugavas Vanagu* un latviešu centrālo organizāciju īpašumus un dzīvi Zviedrijā, Vācijā un Anglijā, arī pārņemot to vadību.²¹

¹⁵ Īpaši pieminamas asās ideoloģiskās polemikas A. Lejiņa un Valža Āboliņa starpā, kurās piedalījās arī M. Būmanis, O. Rozītis un Brūno Kalniņš.

¹⁶ *ELJA Informācijas* redaktori gadu gaitā bijuši Alberts Spoģis, Imants Balodis, Vilma Tenese, Gunārs Irbe, Jānis Pīpiņš, Mārtiņš Būmanis, Ojārs Rozītis, Atis Lejiņš, Juris Kronbergs, Māris Bite, Kārlis Kangeris, Vilnis Zaļkalns, Pēteris Šmitmanis, Juris Jostiņš, Aivars Sinka, Ilze Cipule, Egils Levits, Sabine Beca (*Betz*), Nīls Ebdens, Terēze Svilāne, Dainis Mjartāns, Linda Freimane u. c. *ELJA rokas grāmatas* sastādītājs – Andrejs Neimanis, *Priekšstats* redaktores – Valdis Bērziņš.

¹⁷ Literārajā vakarā ELJA kongresā Gēteborgā (1960, Zviedrijā) savus darbus lasīja Dzintars Sodums, Ojārs Jēgens, Uldis Ģērmanis, Andrejs Irbe, Velta Sņikere, Pēteris Aigars, Jānis Gulbītis un Ervīns Grīns. Daudzi jauni autori pirmos darbus lasīja ELJA literārajos vakaros: Juris Kronbergs, Pāvils Johansons, Margita Gūtmane, Ārija Zveja, Ināra Kasvante, Tenis Liepiņš, Ojārs Rozītis, bieži tos kuplinot ar *Brāļu Grašu* vai citu jauno mūziķu sniegumiem.

¹⁸ Kultūra. Piezīmes. *ELJA Informācija*, 73.

¹⁹ Rozītis, O. Par absurdo teātri un latviešiem: anti-saruna ar Juri Kronbergu. *ELJA Informācija*, 63.

²⁰ Klāvs Bērziņš, Aivars Skujiņš, Gunārs Abakuks, Ilze Kuplēna, Ieva Graufelde, Imants Alksnis, Laima un Toms Urdzes, Ilze Kuplēna u. c. kalpoja latviešu draudzēs, Elmārs E. Rozītis ilgus gadus bija LELB ĀL arhibīskaps.

²¹ Lilija Zobena, Māris Pūlis (Latviešu nacionālā padome Lielbritānijā [LNPL] Anglijā), Andris Zemītis, Nīls Ebdens (Latviešu kopība Vācijā [LKV]), Juris Rozītis, Austrā Krēšlīņa

3. attēls. Sabiedriskā dzīve un dziedāšana 2. VLJK 1972. gadā Londonā (ar ģitāru Austris Grasis). Foto: no autora personiskā arhīva

Svarīga loma, it īpaši Atmodā, bija radio raidītājam *Brīvā Eiropa* Minhenē, kurā strādāja Pāvils Brūvers, Viktors Strunskis, Valdis Labinskis, Dainis Mjartāns u. c., savukārt jau minēto Zviedrijas Radio Latviešu redakciju dibināja un ilgus gadus vadīja V. Zaļkalns – visi vēl nesen vai joprojām aktīvi ELJA biedri.²²

Pāris gadus 80. gados sevi spilgti pieteica Eiropas Latviešu padsmiņnieku apvienība (ELPA) ar tās aktīvajiem biedriem un vēlākajiem sabiedriskajiem darbiniekiem Ilmāru Lejiņu, Andri K. Bērziņu, Jāni Pāvulu u. c. Kopš 1979. gada latvisko izglītību ELJA paspārnē jaunieši varēja iegūt Eiropas Vasaras skolā (EVS Minsteres Latviešu ģimnāzijā, jaunieši no 11 līdz 16 gadiem) un kopš 1974. gada – Vasaras kursos (arī Minsterē, domāti jauniešiem ELJA biedru vecumā 16–35 gadi, citām latviešu jaunatnes apvienībām līdz 30).

(Zviedrijas Latviešu centrālā padome [ZLCP]), Kristaps Grasis (Eiropas Latviešu apvienība [ELA]), kuriem ar laiku pievienojās arī no Latvijas izbraukušie diasporas latvieši.

²² Redakcijā līdz tās slēgšanai (2004) strādāja arī Linda Freimane, Juris Kaža, Jānis Pāvuls, Astra Krēslīņa u. c. ELJA biedri. Ieguldījumu Latvijas mediju attīstībā devuši Andris Mellakauls, Dainis Mjartāns un Valdis Labinskis.

Vācijas preseī jau no 80. gadu sākuma informāciju par Latvijas pārkrievošanu un okupācijas apstākļiem regulāri sniedza bijušais ELJA priekšsēdis un PBLA Informācijas biroja vadītājs Jūlijs Kadelis Minsterē, kura materiāli parādījās ietekmīgajās Vācijas avīzēs *Die Welt*, *Frankfurter Allgemeine Zeitung* (FAZ) u. c. Citos preses izdevumos rakstīja O. Rozītis (*taz*), A. Urdze un M. Būmanis. Svarīga loma kultūras un modernās mākslas dzīvē Āhenē, Brēmenē un Rietumberlīnē bija Valdim Āboliņam, arī saskarē ar okupēto Latviju. K. Kangeris no ELJA arhivāra un trimdas vēstures pētnieka izauga par profesionālu vēsturnieku un nesenās LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas vadītāju Latvijā.

80. gadu sākumā ELJA aktīvo biedru V. Zaļkalna, M. Zandberga, Ģ. Zēgnera u. c. neformālā Kultūras glābšanas biedrība (KGB) izdeva četras skaņuplates ar autoru/ansambļu mūziku, ko cenzūra okupētā Latvijā aizliedza.

Vairāki kādreiz aktīvi ELJA jaunieši vēlāk kļuva aktīvi vietējā mītnes zemes sabiedrībā, piem., ELJA Upsalas nodaļas dibinātāja un valdes locekle Laila Freivalde – Zviedrijas ārlietu ministre, bet ELJA priekšsēde Jāna Jēruma-Grīnberga – Lielbritānijas luterāņu baznīcas bīskape, kļuva par pirmo bīskapi – sievieti

4. attēls. Jaunā valde u. c. amatpersonas ELJA 25 gadu jubilejas kongresā 1979. gada Hemslingenā (Ziemeļvācijā). 1. rindā no kreisās: Dāvis Pētersons, Anna Muchka, Lolita Grase (priekšsēde), Velga Zēgnere, Egils Levits. 2. rindā: Kārlis Kangeris, Matīss Kļaviņš, Ieva Kļaviņa, Juris Kaža, Sabīne Beca-Betz, Andris Zemītis, Rolands Lappuķe.

Foto: no autora personiskā arhīva

Anglijas vēsturē. Mākslas dzīvē Vācijā pēdas atstājuši V. Āboliņš²³ un Indulis Bilzēns.

Vispasaules latviešu jaunatnes kustība

ELJA un trimdas jaunatnes apvienību “globalizācija” iesākās 50. gadu otrajā pusē, kad Eiropā Otrā pasaules kara sekas bija pārvarētas un sākās “ekonomikas brīnums” un augšupeja. Pirmie aizjūras latviešu jaunieši ELJA kongresos parādījās kā Vācijā stacionētie ASV armijas karavīri, pat spējot sastādīt savu basketbola komandu. Pirmo reizi ALJA, LNJAK un ELJA priekšsēži satikās kopīgā darba sēdē Ziemeļamerikas 1. Latviešu jaunatnes dienās Toronto (1959), kur īpašā Kanādas preses konferencē trīs centrālās latviešu jaunatnes organizācijas iepazīstināja ar politisku deklarāciju, pieprasot “brīvu Latviju brīvu nāciju saimē”. Ziemeļamerikas 2. Latviešu jaunatnes svētkos Čikāgā (1962, ASV), kurus rakstiski sveica ASV prezidents Džons F. Kenedijs²⁴, notika latviešu jaunatnes organizā-

ciju vairāku dienu kopsēde ar pārstāvjiem no visiem kontinentiem. Toreizējie valdes priekšsēži: ALJA – Uldis Grava, ELJA – Tālvāldis Mednis, LNJAK – Modris Zandbergs.

Plašāka jaunatnes starpkontinentālā sadraudzēšanās sākās ELJA 10 gadu jubilejas kongresā Kēnigsteīnā (1963, Vācijā), kurā piedalījās 320 dalībnieki, tostarp 80 no Amerikas ALJA priekšsēža Ivara Bērziņa vadībā, un ELJA kongresā Hamburgā (1964) – līdzīgi liela ASV un Kanādas jauniešu grupa sakarā ar 1. Eiropas latviešu Dziesmu svētkiem. 1. Vispasaules latviešu jaunatnes kongresu (VLJK), kurš bija paredzēts 1968. gada jūlijā beigās Rietumberlīnē, pēdējā brīdī, reaģējot uz PSRS protestu, Rietumu sabiedrotie aizliedza. Kongresu nācās pārcelt uz Hanoveru, kur notika 2. Eiropas latviešu Dziesmu svētki. Kongresa aizliegums izraisīja lielu publicitāti pasaules presē un pirmo reizi pēc Otrā pasaules kara izcēla starptautiskā līmenī Latvijas okupācijas jautājumu.²⁵ Reģistrēto dalībnieku skaits: 452 (133 – ASV, 47 – Kanāda, 262 – Eiropa, 10 – Austrālija). Pēc Minsteres latviešu

²³ Astahovska, Priede-Krievkalne 2019.

²⁴ *Jaunā Gaita*, 37.

²⁵ Sk. Kangeris 2011.

jauniešu iniciatīvas saziņoja līdzekļus, lai šajā kongresā varētu plīvot lielākais Latvijas sarkanbaltsarkanais karogs pasaulē (6 × 8 m), kas pēc tam ceļoja uz visiem vēlākajiem VLJK un daudziem ELJA kongresiem. ELJA valdes priekšsēdis Viktors Grigulis (Anglija) u. c. ELJA biedri piedalījās Jaunatnes svētkos *Nākotne 70* Toronto (1970).

VLJK parasti pulcējās 300 līdz 500 latviešu jauniešu no visām pasaules malām, un tiem bija liela nozīme jaunatnes sadarbībai pāri savu mītnes zemju un pat kontinentu robežām, veicinot savstarpējus kontaktus un sadarbību dažādās jomās. No kāda anonīma ziedotāja (visticamāk, Vācijas preses magnāta Aksela Špringera [*Axel Springer*]) 1968. gadā saņemtajiem 50 000 vācu marku (DM) izveidots Vispasaules latviešu jaunatnes fonds (VLJF), no kura finansēja nākamos VLJK u. c. kopīgus jaunatnes projektus.

Sekoja vēl desmit VLJK visos kontinentos.²⁶ No 2. VLJK Londonā (1972) taisnā ceļā uz Rīgu caur Maskavu devās 15 ALJA un LNJAK biedru grupa, kur tā nonāca konfliktā ar padomju varu, divus jauniešus izraidot no PSRS, resp., Latvijas. Īpaši pieminams arī 8. VLJK Haiko (1989, Somijā), jau Atmodas laikā, kurā pirmo reizi VLJK vēsturē piedalījās vairāk nekā 100 jaunieši un politisko kustību pārstāvju no toreiz vēl okupētās Latvijas ar tolaik svarīgāko latviešu organizāciju vadītāju – Daiņa Ivāna (LTF) un Gunāra Meierovica (PBLA) – simbolisko tikšanos. Kopīga memoranda tekstu par Hitlera–Staļina pakta 50. gadadienu un tā anulēšanas prasību palīdzēja sastādīt ELJA pilnvarotie juristi Ilze Cipule un Egils Levits, kā arī toreizējais Latvijas Juristu biedrības priekšsēdētājs un tagadējais Valsts prezidenta kancelejas vadītājs Andris Teikmanis. 9. VLJK Straumēnos (1992, Anglijā) bija pirmais VLJK pēc Latvijas neatkarības atjaunošanas, kuru sveica atjaunotās valsts pirmā persona – Latvijas Republikas Augstākās Padomes priekšsēdētājs Anatolijs Gorbunovs.

Vispilgtāk pieredze, kas iegūta, darbojoties jaunatnes apvienībās trimdā, sevi apliecināja 1985. gadā, kad PBLA rīkotā Baltijas

tribunāla Kopenhāgenā galvenais organizētājs bija kādreizējais ELJA priekšsēdis J. Kadelis, bet Baltijas brīvības un miera kuģa rikošanas smagumu uzņēmās citi bijušie trimdas jaunatnes organizāciju vadītāji V. Zaļkalns (ELJA), viņa klasesbiedrs MLĢ Māris Graudiņš (ALJA) un Baiba Rubesa (LNJAK), kuri spīdoši parādīja pasaulei trimdas dzīvotspēju un prasmi formulēt tās politisko prasību atjaunot Baltijas valstu neatkarību.

ELJA “kultūras sakari” ar Latviju

Pēc Maskavas rīkojuma PSRS vēstniecībā Austrumberlīnē nodibinātā Komitejas par atgriešanos Dzimtenē Latvijas filiāle (1955) drīz sāka izdot avīzi latviešu valodā ar nosaukumu *Par Atgriešanos Dzimtenē*, ko par velti izsūtīja trimdas latviešiem. 1958. gadā to pārsauca par *Dzimtenes Balsi* un kopš 60. gadu sākuma izdeva Rīgā.²⁷

Par ideoloģisko aizmuguri ilgus gadus gādāja LKP CK Kultūras nodaļa un Ārzemju sakaru nodaļa Aivara Gora, resp., Vladimira Laukmaņa, vadībā – sadarbībā ar pārdēvēto Latvijas Komiteju kultūras sakariem ar tautiešiem ārzemēs, sauktu par Kultūras sakaru komiteju (KSK), kuras redzamākais pārstāvis bija vēlākais politiskais pārbēdzējs Imants Lešinskis. Ideoloģiskā darbā tika iesaistīta arī LPSR Zinātņu akadēmija, kas sīki pētīja trimdas presi un gatavoja attiecīgas analīzes (Brigita Pudele, Valentīns Šteinbergs, Arta Jāne, Juris Prikulis, Feliciāna Rajevska, Jānis Vējš u. c.).

Uz pretkomunistisko ELJA statūtu un Etlingenas Deklarācijas pieņemšanu padomju vara Latvijā atbildēja ar uzbrukumiem ELJA vadībai, ar ko izcēlās komjaunatnes CK sekretārs H. Valters un vēlākais Latvijas PSR kultūras ministrs Vladimirs Kaupužs, taču drīz vien mainīja taktiku. 1960. gadā ELJA valdes priekšsēde V. Tenese saņēma Latvijas un ārzemju

²⁷ Berlīnē kontaktos ar trimdas jauniešiem īpaši izcēlās Frīdrihs Straube, Gunārs Lapiņš, Andris Trautmanis, Tālvāldis Putriņš un Dainis Piņķis, kamēr Stokholmā par trimdu “rūpējās” PSRS vēstniecības atašēji – VDK darbinieki Bernhards Borgs, Leonīds Rimjans, Ivars Ņezbers, Alberts Liepa, Nikolajs Neilands, Dainis Zelmanis u. c. diplomātu statusa aizsegā.

²⁶ No Londonas (Anglijā, 1972) un Viljamstaunas (ASV, 1978) līdz Adelaidei (1997, Austrālijā) un Toronto (2000, Kanādā).

draudzības un kultūras sakaru biedrības valdes priekšsēža vietnieka Jevgēnija Bīrona oficiālu lūgumu Rīgā “piedalīties Republikas 20 gadu jubilejas svinībās, kā arī Dziesmu svētkos”, piedāvājot brīvu uzturu un ceļa izdevumus. ELJA šo ielūgumu nepieņēma, bet zviedru presei prezentēja neseno politisko pārbēdzēju no Latvijas Jāni Mazulānu un 1962. gadā ar vairākiem ELJA biedriem (un tolaik Somijā studējošo ASV latviešu jaunieci, vēlāko izcilo latviešu padomju literatūras pētnieku Rolfu Ekmani) apmeklēja komunistiski inspirēto Pasaules jaunatnes 8. festivālu Helsinkos, kur tikās ar Latvijas kori *Rīga* (diriģents Jānis Dūmiņš) u. c. īpaši atsūtītiem Latvijas jauniešiem, ieskaitot čekistu “Māri Bērziņu”.²⁸

60. gadu otrajā pusē KSK sāka sistemātiski ielūgt daudzus aktīvos trimdas jauniešus individuāli uz Rīgu, piedāvājot ceļa izdevumu un viesnīcas izmaksu segšanu. Uz 1. VLJK Rietumbeļinē KSK/VDK pārstāvis Austrumbeļinē Fridrihs Straube piedāvāja nosūtīt jauniešu delegāciju no Latvijas, ko rīcības komiteja nolēma ignorēt. ELJA 16. kongresa pilnsapulce Almēlijā (1969, Anglijā) pieņēma rezolūciju, kurā “kongress prasa izbeigt vajāšanas pret 84 gadus veco Latvijas brīvības cīnītāju Frici Menderu”, nosūtot telegrammu uz Rīgu LPSR Ministru Padomes priekšsēdētājam Vitālijam Rubenim.

Tajā pašā laikā ELJA valdes priekšsēde Dainuvīte Neimane (Urdze), kura piederēja pie t. s. “jaunajiem kreisajiem” (Rīgai tos nosaucot par “Ķelnes grupu”), 1969. gadā ar F. Straubes starpniecību un caur Latvijas Padomju rakstnieku savienību mēģināja noorganizēt Latvijas un trimdas literātu kopīgu semināru Vācijā, bet atdūrās pret Latvijas kompartijas (LKP–PSKP) ideoloģisko betonu. Galvenais traucēklis: Rīgai nepieņemamie ELJA statūti un Etlingenas Deklarācija. Arī otrais mēģinājums sarīkot šādu semināru 1970. gadā, šoreiz bez ELJA formālās līdzdalības, cieta neveiksmi.²⁹

Paradigmas maiņa notika ELJA 18. kongresā Minsterē (1971), kurā pilnsapulce “uzdeva mēģināt 2. VLJK [1972, Londonā] rīcības komitejas ELJA pārstāvjiem ielūgt uz kongresu pārstāvjus no Latvijas PSR”. Intensīvā

sarakste starp VLJK pārstāvi A. Lejiņu un KSK priekšsēdētāju I. Lešinski palika bez konkrēta rezultāta, par ko pašā VLJK pilnsapulcē Londonā izvērtās karstas diskusijas.

1974. gada maijā ELJA Vācijas nodaļa noorganizēja 15 tās biedru braucienus uz Rietumbeļinē, lai apmeklētu *PSRS dienas*, kurās aktrise Lidija Freimane-Pasternaka no Rīgas deklamēja Bertolta Brehta dzejas un notika sarunas ar jauniecelto KSK pārstāvi Austrumbeļinē Andri Trautmani par “kultūras sakaru” perspektīvu. Līdzīga tikšanās Beļinē notika 1977. gada martā ar KSK priekšsēdētāju Albertu Liepu sakarā ar gleznotājas Maijas Tabakas personalizāciju.

“Kultūras sakaru” kulminācija bija 1975. gadā, kad tūlīt pēc 3. VLJK (15.–21. augustā) Florefā (Beļģijā) tajā pašā vietā notika Latvijas PSR seminārs (22.–23. augustā), kas bija abu pušu kompromiss, lai formāli apietu problēmas par trimdas jaunatnes organizāciju statūtu prasību pēc Latvijas neatkarības, kas KSK bija nepieņemama. LPSR seminārā piedalījās 220 (no 380) kongresa dalībnieki, no okupētās Latvijas – dzejnieki Jānis Peters un Pēteris Zirņītis, kinorežisors Ivars Seleckis un *Dzimtenes Balss* redaktora vietnieks Laimonis Zakss.

Šis notikums izraisīja plašas diskusijas trimdā un pārmetumus jaunatnei. Tās jau iepriekš bija izskanējuši pēc intervijas *Jaunās Gaitas* 100. numura simpozijā *Šīs domas ir jaunās* ar astoņiem pazīstamiem trimdas jauniešiem, tostarp ELJA pārstāvjiem 3. VLJK rīcības komitejā O. Rozīti un M. Būmani. Pēdējais uz jautājumu “Kas pēc Tavām domām vislabāk veicinātu kultūrāli bagātu, saimnieciski nodrošinātu un politiski brīvu dzīvi Baltijas valstīs?” provokatīvi atbildēja: “Netraucēta attīstība uz komūnismu.” Abiem nācās piedzīvot arī, ka LKP CK pirmais sekretārs Augusts Voss viņus labvēlīgi piemin padomju presē.³⁰

No ikgadējām prezidiju priekšsēdētāju I. Lešinska, A. Liepas un Anatola Baranovska plašajām “atskaitēm par Latvijas Kultūras sakaru komitejas darbību ar tautiešiem ārzemēs”, kas sniegtas Latvijas KP CK Ārzemju

²⁸ *Mēs*, 5.

²⁹ Sal. Bērsons 2019, 271–277.

³⁰ Voss, A. (1975) Apliecināt komunisma ideālus. *Cīņa*, 215 (13.09.1975.), tulk. no *Sovetskaja kul'tura* (09.09.1975.).

sakaru nodaļas vadītājam V. Laukmanim galvenokārt 70. gadu pirmajā pusē, secināms, ka KSK vadība ļoti uzmanīgi sekoja ELJA biedru iekšējām ideoloģiskajām diskusijām, mēģinādama tās ietekmēt savu mērķu īstenošanai³¹. Ar pašu ELJA strādāja vairākas VDK struktūrvienības, galvenokārt 1. daļa (ārējā izlūkošana) un 5. daļa (cīņa pret ideoloģisko diversiju).

Florefas diskusijās radās doma un ierosinājums par KSK rīkoti Vasaras kursiem Latvijā trimdas jauniešiem. Pirmie kursi notika 1976. gada vasarā Jūrmalā. Vairākus gadus tajos piedalījās 15–20 trimdas jauniešu, arī ELJA vadoši biedri. 1976. gada izskaņā Turku (Somijā) notika seminārs ar abu pušu jauniešu piedalīšanos, ieskaitot KSK pārstāvjus. Tomēr jau drīz sāka parādīties domstarpības, iemesls – KSK mēģinājumi pieņemt lēmumus pret trimdas jauniešu interesēm, un tas izraisīja ELJA protestus un saasināja savstarpējās attiecības. 1977. gada novembrī *Dzimtenes Balsis* ievietoja polemisku rakstu pret ELJA valdes priekšsēdi Ģ. Zēgneru pāris dienu pirms viņa ierašanās Rīgā kā tūristam, reizē noraidot ELJA valdes sekretārei Lolitai Kļaviņai abu kopīgi pieprasīto vīzu. Rīgā netrūka arī obligātā VDK izsekošana. Šajos gados nevarēja arī nepamanīt KSK kā VDK segorganizācijas aizvien biežāk sastopamo lomu trimdas jauniešu vervēšanā par VDK aģentiem.

ELJA 24. kongresā Kenterberijā (1977, Anglijā) pēc Dziesmu svētkiem (Londonā) piedalījās arī kāds trimdas latvietis, kurš kā aģents ar segvārdu Helēna par kongresu ziņoja VDK. Galvenais izspiedzes objekts – ELJA dibinātāja un pretpadomju *Gaismas akcijas* vadītāja Pauļa Kļaviņa uzstāšanās kongresa programmā ar slepeni no Latvijas izvesto filmu par darba koloniju *OC 78/7 Šķirotavas* nometnē pie Rīgas. Filma pēc tam apceļoja visu pasauli un izraisīja pat Francijas un Itālijas komunistisko partiju protestus pret PSRS politiku.³² Kontrastprogrammā nākamajā kongresa vakarā – abas no KSK saņemtās LPSR filmas *Mērnieku laiki* un *Mans draugs – nenopietns cilvēks*.

³¹ Lešinskis 2017, 295–320.

³² Kļaviņš, P. (2012) *Gaismas akcija 1969–1989: liecības un dokumenti*. Rīga : Drukātava, 443–451; arī *Diena*, 270 (14.12.1993.).

Par “kultūras sakaru” lūzumpunktu kļuva 1978. gada rudens, kad trimdu un Latvijas PSR VDK satricināja bijušā KSK priekšsēdētāja I. Lešinska pārbēgšana, pieprasot politisko patvērumu ASV, par kuru Atis Lejiņš bija laidis klajā grāmatu *Gorkija iela 11a jeb Ceļš atpakaļ uz mājām* (1976), kurā autors vaļsirdīgi aprakstīja savas sarunas Rīgā ar šo augsta ranga VDK virsnieku³³.

Bija sācies “kultūras sakaru” noriets. 1979. gada sākumā savu darbību izbeidza Florefā ierosinātā un 1976. gadā iniciatoru grupas (A. Mellakauls, O. Rozītis, I. Gross) dibinātā trimdas Kultūras sakaru biedrība (KSB), kas bija iecerēta kā sava veida partnerorganizācija Latvijas KSK. 1979. gada vasarā I. Lešinskis lielākajā trimdas avīzē *Laiks* sāka publicēt savas atmiņas *Kalpības gadi 57* turpinājumos (līdz 1980. gada rudenim)³⁴. Četrās nedēļas vēlāk jau nervozā atmosfērā notika pēdējie Vasaras kursi trimdas jauniešiem ar savdabīgu kursantu kopīgo izbraucienu uz Daugavas svētkiem (režisors Uģis Brikmāns) Doles salā, kur pirmo reizi pēc atbrīvošanas no soda noņemnes (tur pavadīti septiņi gadi) publiski uzstāties bija atļauts dzejniekam Knutam Skujeniekam. Bijušo politieslodzīto sveica ne tikai draugi – literāti, Latvijas kultūras dzīves inteliģence, koris *Tēvzeme* (diriģents Haralds Mednis), folkloras kopa *Skandinieki* (vadītāji Helmī un Dainis Stalti), domubiedri Gunārs Astra, Juris Ziemeļis u. c. Latvijas disidentī, bet arī ap 15 trimdas latviešu jauniešu – kursantu, kurus pavadīja daudzi KSK/VDK politikadri.

5. VLJK rīcības komitejas priekšsēdis A. Mellakauls paša vadītā kongresā latviešu lauku īpašumā Straumēnos (1981, Anglijā) publiski liecināja par VDK virsnieka un izlūkošanas darbinieka Roberta Anspoka (arī Anspaka) 1977. gada mēģinājumu viņu pēc Vasaras kursu apmeklēšanas savervēt par VDK aģentu. Šī atzīšanās 300 jauniešu priekšā bija viens no lielākajiem šoka momentiem trimdas jaunatnei, ko jau iepriekš bija pieteicis V. Zaļkalns abu kopīgās uzstāšanās ievadā: “Pārāk daudzi trimdas latviešu jaunieši paliek karājoties sakaru komitejas bufetes telpās un apgrozās VDK izraudzītās t. s. inteliģences

³³ Sal. Lejiņš 2002.

³⁴ Sal. Lešinskis 2017.

apriņdās. Latviešu tauta Latvijā nesastāv vienīgi no Pad. Latvijas nomenklatūras pārstāvjiem – funkcionāriem, kultūras dzīves spīdekļiem, VDK smaidīgajiem zēniem.”³⁵ Pēc paša kongresa pie PSRS vēstniecības Londonā notika plaša pretpadomju demonstrācija, kurā piedalījās apmēram 200 kongresa dalībnieku.

Izputēja ne tikai trimdas jauniešu ierosinātie Vasaras kursi. Ļoti populāro bijušo ALJA un ELJA priekšsēdi, *Mārtiņa dziesmu grāmatas* autoru un MLĢ skolotāju M. Zandbergu 1981. gada Lieldienās Rīgā uz ielas apcietināja, Stūra mājā pratināja un izraidīja no Latvijas. Viņš kopā ar citiem jauniešiem un aktīviem ELJA biedriem bija uzturējis kontaktus ar okupētās Latvijas sociāldemokrātijas vadītāju Juri Būmeisteru, kurš kopā ar Daini Lismani par “Dzimtenes nodevību” saņēma 15, resp., 12, gadu sodu. Arī M. Zandbergs 5. VLJK Straumēnos publiski stāstīja par saviem piedzīvojumiem čekā.

MLĢ skolniekus Haraldu Ozolu un Mārtiņu Sīmani 1982. gada Lieldienās Rīgā aizturēja, tāpat čekā pratināja un izraidīja no Latvijas, par ko žurnālists Juris Blaumanis klasiskā padomju mērcē sacerēja garu burlaku stāstu *Kā rodas disidenti?*.³⁶ Baiba Vītoļiņa un viņas sešpadsmitgadīgā meita Ilga no Stokholmas 1983. gada janvārī tika aizturētas, pratinātas un izraidītas no Latvijas par sakaru uzturēšanu ar Pauļa Kļaviņa vadītās *Gaismas akcijas* kontaktpersonām Latvijā.

Šādā jau nokaitētā atmosfērā, ko ietekmēja arī aukstā kara jaunie uzliesmojumi pēc PSRS iebrukuma Afganistānā, samērā ātri izjuka ELJA valdes 1980. gada maijā ierosinātie un uzsāktie kontakti ar Latvijas JOK (Latvijas PSR Jaunatnes organizāciju komiteja, faktiski komjaunatne), kas vainagojās ar KSK vadītāja A. Baranovska atzinumu KSK plēnumā Rīgā 1981. gada 16. jūnijā: “Atsevišķi emigrācijas reakcionāro organizāciju vadītāji sāk mainīt savas prettautiskās cīņas taktiku. Atklātas konfrontācijas vietā tiek pieņemta kultūras sakaru graušana, ja tā varētu teikt, no iekšienes. Proti, kultūras sakari tiek “atziņti”. Šie cilvēki, ja vien tic viņu vārdiem, gatavi pat personiski piedalīties to attīstīšanā. Patiesībā runa ir par nodomu

izmantot zinātnes un kultūras sakarus graujošām politiskām un ideoloģiskām diversijām, kā arī visparastākajai spiegošanai, slepenu saimniecisku, tehnoloģisku un militāru ziņu vākšanai, pēc kurām prasa rietumvalstu izlūkošanas dienesti. To visā savā kailumā atklāja tiesas prāva pret J. Būmeisteru un D. Lismani, kas notika maija beigās un jūnija sākuma Rīgā. Izrādās, ka tiklab V. Zaļkalnam, kā arī M. Zandbergam un J. Rozītim, gan tā dēvētās LSDSP ĀK [Ārzemju komiteja] politiskā izkārtne, gan nodarbošanās kultūras jomā, gan liekulīgā gatavība sekmēt kultūras sakarus ar dzimteni bija vajadzīga tikai tāpēc, lai vieglāk pildītu rietumvalstu izlūkošanas dienestu aģentu pienākumus.”³⁷

Jau I. Lešinskis savos *Kalpības gados* bija rakstījis: “Latviešu sociāldemokrāti bija pirmā organizācija, kas savos lēmumos atzina, ka okupācijas režīma pieļautie sakari ar tautu Latvijā nebūt nav vienvirziena iela, ko čeka iekārtojusi savās interesēs, bet gan tilts, kur izlūkgājiens ejams arī pretējā virzienā. Jāapstiprina, ka šie izlūkgājiēni visumā bija sekmīgi.”³⁸

Pēteris Ločmelis no VDK Informācijas analīzes daļas šādi analizēja 6. VLJK Austrālijā, kurš notika 1983./84. gadumijā: “Ar galvenajiem referātiem, kas noteica emigrantu jaunatnes darbības virzienu, uzstājās Māris Graudiņš un Ģirts Zēgners. Viņu uzstāšanās bija pārpludināta ar izgudrojumiem par “cilvēktiesību pārkāpumiem PSRS”, “par nacionālās pagrīdes cīņu Latvijā” un noveda pie domas par to, ka visi emigrācijas aprēķini pamatā saistīti ar cerībām, ka radīsies notikumi, līdzīgi kā Polijā, kurus var sekmēt Latvijā it kā pastāvošā disidentu kustība .. Kongress saplānoja virkni konkrētu pasākumu tuvākajā nākotnē: atbalstīt Eiropas parlamenta rezolūciju, kas iesaka atbalsēt “Baltijas jautājuma” apspriešanu ANO, materiāli atbalsēt t. s. “Miera un brīvības” kuģa kruīzu pa Baltijas jūru 1985. g. vasarā, kas būs protests pret “Latvijas okupāciju” – dalībnieku skaits ap 500 cilvēku.”³⁹

³⁷ *Dzimtenes Balss*, 26 (25.06.1981.).

³⁸ *Laiks*, 3 (09.01.1980.).

³⁹ Totalitārisma seku dokumentēšanas centra (TSDC) 2004. gada izziņa par ELJA no LPSR VDK datubāzes DELTA.

³⁵ 5. VLJK *Vadonis* (1981).

³⁶ *Padomju Jaunatne* (20.–22.05.1983.).

Tā KSK/VDK mēģinājumi ietekmēt ELJA biedrus, lai mainītu ELJA statūtus un atceltu Etlingenas Deklarāciju, bija izrādījušies nesekmīgi.

ELJA politiskā darbība mītnes zemēs

Mazāk ELJA darbība bija vērsta uz vietējo mītnes zemju politiku. ELJA 17. kongresa pilnsapulce Udevallā (1970, Zviedrijā) pieņēma rezolūciju nosūtīt protesta vēstuli Rietumvācijas sociāldemokrātiskajam kancleram Villijam Brantam (*Willy Brandt*): “ELJA protestē pret Vācijas-Krievijas 20.8.1970. līguma 3. paragrāfu, cik tālu tas skar Baltijas valstis. Latvija, Igaunija un Lietuva nav vainīgas pie Otrā pasaules kara un tā sekām. Tādēļ Vācijas Federatīvās republikas valdībai nav tiesību pieņemt izšķirošus lēmumus, kas aizskar Baltijas valstu eksistences intereses.” V. Branta 16.09.1970. atbildē tomēr uzsvērts, ka “VFR valdība nav mainījusi Jums pazīstamo viedokli Baltijas valstu jautājumā”, t. i., arī turpmāk neatzīst Baltijas valstu iekļaušanu PSRS.⁴⁰

ELJA 27. pilnsapulce Straumēnos (1980, Anglijā) protestēja pret pazīstamā Vācijas konservatīvā politiķa un ilggadējā Bavārijas Ministru prezidenta Franca Jozefa Štrausa (*Franz Josef Strauss*) neformālās sarunās paustajiem uzskatiem vizītes laikā Izraēlā par tās konfliktu ar palestīniešiem, par kuriem esot teicis, ka tāpat arī “Baltijas tautu centieni pēc neatkarības ir iracionāli”. To ziņojuši vairāki cits no cita neatkarīgi preses avoti, galvenokārt ietekmīgais žurnāls *Spiegel*. Savā atbildē arī J. Štrauss apstiprināja Baltijas tautu neapstrīdamās pašnoteikšanās tiesības.⁴¹

1980. gada novembrī PBLA Informācijas biroja Minsterē vadītāja, bijušā ELJA priekšsēža J. Kadeļa organizatoriskajā vadībā notika slavenā akcija, kas pievērsa pasaules preses uzmanību Baltijas valstu liktenim, – mācītāja Māra Ķirsona asinsizliešana uz PSRS karoga pie Madrides konferences pils. Lielākoties ELJA Vācijas nodaļas biedri bija tie, kas pie slavenā *Real Madrid* futbola stadiona pielika lielu plakātu ar prasību pēc Latvijas brīvības,

pēc kā vairākus jauniešus ieslodzīja Spānijas cietumā.

1981. gada novembrī tuvu pie 100 ELJA biedru piedalījās milzīgā protesta demonstrācijā pret PSRS vadītāja Leonīda Brežņeva valsts vizīti Bonnā, kuras laikā Vācijas drošības iestādes tur dzīvojošajam ELJA dibinātājam P. Kļaviņam un diviem viņa bērniem – aktīviem ELJA biedriem – noteica mājas arestu. Šis gadījums drīz nokļuva VFR parlamenta debatēs par Vācijas ārpolitikas jautājumiem un attiecībām ar PSRS.

ELJA Anglijas nodaļas rīkotajā politiskās informācijas seminārā 1985. gada maijā Londonā notika kopīga vēstuļu rakstīšana un nosūtīšana 18 britu parlamenta locekļiem, kuri, tāpat kā britu premjerministre Mārgarita Tečere un viņas valdības locekļi, nebija pievienojušies *Early Day Motion* kampaņai, kas prasīja Jaltas līguma atsaukšanu. Citu vēstuli aizsūtīja M. Tečeres vietniekam vikontam Vaitlovam (*Whitelaw*) pirms viņa došanās uz Padomju Savienību un tikšanās ar Mihailu Gorbačovu. Vēstulē viņš tika aicināts Maskavā runāt arī par pārkrievošanas spaidiem Baltijas valstīs un iestāties par latviešu politiskiem ieslodzītiem, īpaši G. Astru, Lidiju Lasmani-Doroņinu un Jāni Rožkalnu.

ELJA un Latvijas neatkarības atjaunošana

Kad 70. gadu beigās vairākiem idejiski domājošiem jauniešiem (sociāldemokrāti un “jaunie kreisie”) vecuma robežas (35 gadi) sasniegšanas dēļ bija jāatstāj ELJA, arī attiecīgās ideoloģiskās diskusijas izbeidzās un paši kongresi sāka zaudēt spraigumu. Nākamā ELJA paaudze izrādījās neitrālāka, pragmatiskāka, konservatīvāka. Arī karstais “kultūras sakaru” jautājums pēc VDK pieaugošajām aktivitātēm pret ELJA bija zaudējis savu aktualitāti un līdzšinējo nozīmi.

80. gadu sākumā PSRS sākās aizvien straujāka ekonomiskā lejupslīde un iezīmējās politiskās sistēmas sabrukums, ko padomju režīms un VDK mēģināja apturēt ar represijām visā PSRS, arī pret okupētās Latvijas disidentu kustību. Pieauga apcietināšanas un nevēlamu režīma pretinieku piespiedu izraidīšana no Latvijas. G. Astras pēdējais vārds

⁴⁰ Deksnis, Beķere 2013.

⁴¹ *ELJA Informācija*, 92; Nevardarbīgā pretošanās 2017.

5. attēls. Ģirts Zēgners un pēdējais ELJA priekšsēdis Ilmārs Lejiņš ELJA 50 gadu jubilejas kongresa atklāšanā 2004. gadā Rīgā. Foto: no autora personiskā arhīva

tiesā un citas līdzīgas liecības pa slepeniem ceļiem bieži jau pēc pāris dienām sasniedza Rietumus, kas savukārt pastiprināja padomju sistēmas norietu.

Trimdas jaunieši aizvien drošsirdīgāk ievada Latvijā aizliegto Rietumu, ieskaitot trimdas, literatūru. ELJA pilnsapulces regulāri pieņēma rezolūcijas pret cilvēktiesību pārkāpumiem Latvijā, pieprasot apcietināto latviešu jauniešu atbrīvošanu no padomju ieslodzījuma. Velga Zēgnere un Viktors Struskis tika iecelti par ELJA pārstāvjiem cilvēktiesību jautājumos. ELJA kongresos dominēja analīzes par padomju varas centieniem apspiest visas brīvās izpausmes. M. Gorbačova iesāktās pārkārtošanās/pārbūves rezultātā šīs plaisas kļuva aizvien redzamākas un atspoguļojās arī ELJA darbībā. Vairākos kongresos (arī 6. VLJK 1983. gada beigās Austrālijā un 7. VLJK 1986. gadā Otavā, Kanādā) no Latvijas izbraukuši jaunieši stāstīja par turienes apstākļiem, kur jaunatnes neapmierinātība izpaudās kā vienas jauniešu daļas sajūsma par dumpiniecisko rokmūziku, bet citas daļas aktīva iesaistīšanās folkloras kustībā kopš 70. gadu otrās puses. Pasaulē populāra kļuva Jura Podnieka

filma *Vai viegli būt jaunam?* (1986), kuru arī ELJA biedri aktīvi palīdzēja izplatīt Rietumeiropas publikai.

Jau pirms Atmodas ELJA biedri īpaši sekoja līdzī notikumiem Latvijā, uztverot tur vērojamo noskaņojumu un jaunus strāvojumus latviešu jauniešos, it īpaši mūzikā (visspilgtāk folkloras kustībā), ieskaitot slepenu abpusēju sadarbību daļēji konspiratīvos apstākļos, lai apietu visur vērojamo VDK kontroli. Līdz ar dzelzs priekškara un robežu lēno, bet nenovēršamo krišanu ELJA sarīkojumos aizvien biežāk parādījās dalībnieki un referenti no Latvijas. Jau 8. VLJK laikā (1989, Somijā) bija atvērtas slūžas, kuras varēja izmantot abos virzienos. ELJA valdes priekšsēde Daina Millere 1990. gada sākumā atzina: “Pēdējos gados ELJA kongresos, kā daudzus citos trimdas sarīkojumos, dalībnieku skaits samazinājies. Beidzot kontakti un brauksana uz Latviju ir iespējami, cik vien vēlas! Diemžēl šķiet, ka vairs nav ne laika, ne naudas, nedz intereses nodarboties ar trimdas sabiedrību.”⁴²

⁴² ELJA Informācija, 114.

Trīs nedēļas pirms Augstākās Padomes 4. maija Neatkarības deklarācijas pieņemšanas – 1990. gada 14./15. aprīlī – notika ELJA seminārs Rīgā, Poligrāfiķu klubā, vēl juku laikos. Dalībnieku skaits no Latvijas – 300, oficiāli reģistrēti ap 160, vairāk nekā puse no politiskām un sabiedriskām organizācijām, kā arī augstākām mācību iestādēm. Mērķis: sniegt informāciju par ELJA un ALJA (tā Rīgā uzturēja biroju ar diviem darbiniekiem), trimdas vēsturi, izglītības sistēmu utt.⁴³

Bet biedru skaita un kapacitātes trūkuma dēļ ELJA vairs nespēja apmierināt Latvijas jauniešu vēlmes un īstenot iecerētos projektus. Izjuka arī plāns kopā ar pārējām trimdas jaunatnes apvienībām Rīgā nopirkt namīpašumu.

Latvijas valstiskās neatkarības atjaunošana 1991. gada 21. augustā pēc Maskavas puča izgāšanās sanāca tik pēkšņi, ka pārsteidza pasauli, trimdu un ELJA. EI 117. numurs, kas iznāca 1991. gada novembrī, šo faktu pieminēja tikai garāmejojot un atspoguļoja pavisam skopi. Pavisam pēkšņi un pat mazliet negaidīti ELJA mērķi bija sasniegti, trimda beigusies.

9. VLJK Straumēnos (1992), kas notika gadu pēc neatkarības atjaunošanas, attiecīgi izmainīja ELJA statūtus un pieņēma Straumēnu Deklarāciju, kuras ievadā rakstīts:

Latviešu jaunatne!

Pirms 35 gadiem ELJA kongress izveidoja un pieņēma Etlingenas Deklarāciju. Šī deklarācija 10 pamattēzēs ieskicēja nākotnes brīvās Latvijas seju. Šodien Latvija ir atzīta par neatkarīgu valsti, un daļa toreizējās deklarācijas mērķu ir sasniegti. Mēs tāpēc uzskatām, ka ir pienācis laiks jaunai deklarācijai, jaunām pamattēzēm par Latvijas tālāk ejamo ceļu. Latvijas jaunatne vairs nav sašķelta. Tāpēc aicinām visu latviešu jaunatni pievienoties

⁴³ Kā referenti uzstājās ELJA aktīvie darbinieki R. Blezūrs, D. Mjartāns un Rolands Lappuķe, bijušais ALJA priekšsēdis profesors V. Nollendorfs, toreiz jaunie žurnālisti Kārlis Streips un Pauls Raudseps, Andriš Aukmanis, Daina Vītola u. c. Notika Ovena Šneidera fotoizstāde par erotisko mākslu un Lorijas Vudas folk-mūzikas koncerts. Bija jūtama arī VDK pretdarbība, tā, piem., ELJA valdes priekšsēdim V. Labinskim tika liegta iespēja piedalīties, neizsniedzot viņam iebraukšanas vīzu.

šai deklarācijai, apzinoties, ka kopībā ir mūsu spēks un darbs jāveic mums visiem.

Pirmais un pēdējais pants skan šādi:

1. *Atjaunotajā Latvijas Republikā jānostiprina un jāattīsta demokrātija, iedzīvotāju brīvība un atbildība par valsti.*
12. *Latvijai jāklūst pildtiesīgai loceklei pasaules valstu saimē. Latvijai jābūt draudzīgām attiecībām ar visām demokrātiskām valstīm un ciešai sadarbībai ar Baltijas jūras reģiona zemēm.*

Pēc Latvijas neatkarības atgūšanas daudzi agrākie un vēl aktīvie ELJA biedri un citi trimdas jaunieši pārcēlās uz dzīvi Latvijā, turpinot darbu valsts un pilsoniskās sabiedrības attīstīšanā.⁴⁴ Īpaša loma bijušajiem ELJA biedriem bija Latvijas vēstniecību izveidošanā savās mītnes zemēs.⁴⁵ Citi palīdzēja, gatavojot augsni Latvijas ceļam uz Eiropas Savienību un NATO. Vairāki kādreiz aktīvi ELJA biedri kļuva par Saeimas deputātiem⁴⁶ un Ārlietu ministrijas speciālo uzdevumu vēstniekiem diasporas jautājumos.

ELJA pēdējo pilnsapulci noturēja 1995. gadā Minsterē, MLG 50 gadu pastāvēšanas ietvaros, bet jaunā valde savu darbību vairs nespēja uzsākt, līdzīgi arī ELJA nodaļas. Bet formāli ELJA nekad nav likvidēta⁴⁷.

⁴⁴ Valsts pārvaldē, ministrijās un NVO iesaistījās Inese Birzniece, Indra Lielkāja, Vita Tērauda, Māra Sīmane, A. Aukmanis u. c. Pēdējais ELJA Vācijas nodaļas priekšsēdis Andriš Gobiņš šodien vada Eiropas Kustību Latvijā, īpaši rūpējoties par sabiedrisko organizāciju iekļaušanu Eiropas Savienības struktūrās.

⁴⁵ Andrejs un Dainuvīte Urdzes, L. Kļaviņa, R. Lappuķe, E. Levits Bonnā; I. Gross, K. Čakste, J. Kronbergs Stokholmā; Marie-Anne Zariņa Londonā; A. Reinhardts Ženēvā; Imants Lieģis Amsterdamā; Pēteris Elferts Dublinā.

⁴⁶ Valdis Liepiņš, Rasma Kārklīņa, Liene Liepiņa, A. Lejiņš. Ilggadējais ELJA revīzijas komisijas loceklis un EI redaktors Egils Levits tagad ir Valsts prezidents, viņa dzīvesbiedre Andra Levīte ir ELJA dibinātāja Jāņa Apiņa meita, bijusī ELJA Vācijas nodaļas valdes priekšsēde.

⁴⁷ Sal. Kronbergs 2004.

VĒRES

ELJA vēsturi un biedru uzskatus līdz 1981. gadam sistemātiski pētījis vienīgi Kārlis Kangeris, vairākas aptaujas par ELJA biedru, resp., VLJK dalībnieku, uzskatiem un atšķirībām veicis Andrejs Urdze. Trimdas latviešu jaunatnes vaibstus mēģinājuši iezīmēt arī Vaira Viķe-Freiberga, Aldis Putniņš, Līga Ruperte, Solveiga Miezīte.

Trimdas/ārzemju literatūra

Alksnis, I. (1967) *Latvijas Sapnis*. Zviedrija.

Gērmanis, U. (1985) *Zināšanai: raksti par mūsu un padomju lietām*. Stokholma : Ziemeļzvaigzne.

Informācijas brošūras par ELJA (1961, 1964, 1967).

Jaunatnes žurnāli *Mēs*, 1–29 (1961–1969) un *ELJA Informācija* 1–120 (1954–1993). Pieejams: www.periodika.lv.

Kangeris, K. (1973/1974) Latviešu jaunatnes identitāte. *ELJA Informācija*, 64–66.

Kangeris, K. (1976) ELJA – struktūra, biedri, kongresi. *ELJA Informācija*, 78–79.

Kangeris, K. (1981) Elja partikulārisms: viena vai četras organizācijas? *ELJA Informācija*, 94.

Kaut šķirti, tomēr nešķirami (1965) Kalamazoo, Mich. : Studiju grupa.

Kļaviņa, L. (1992) *ELJA attiecības un sakari ar Latviju*. Londona : *ELJA Informācijas redakcija*.

Kronbergs, J. (2004) Oda Eiropas Latviešu jaunatnes apvienībai sakarā ar tās 50 gadu jubilejas kongresu Saulkrastos. *Jaunā Gaita*, 239. Pieejams: http://zagarins.net/jg/jg239/JG239_Dzeja.htm (04.10.2020.).

Latvju enciklopēdija, 4. *Papildinājumi* (1962) Red. L. Švābe. Stokholma : Trīs zvaigznes.

Latvju enciklopēdija 1962–1982, 1. *A–I* (1983) Red. E. Andersons. Linkolna : ALA Latviešu Institūts.

Tāltālu tālumā (1964) Kalamazoo, Mich. : Studiju grupa.

6. *VLJK: Idejas un vārdi* (1986) Austrālija.

Padomju literatūra

Anerauds, J.; Kreicbergs, H. (sast.) (1981) *Latvijas komiteja kultūras sakariem ar tautiešiem ārzemēs, Rīgā, Gorkija ielā 11a*. Rīga : Avots.

Dzilna, P.; Klāvs, K. (1986) *Bankrots*. Rīga : Avots.

Goris, A. (1975) Kas slēpjas zem “vienotās kultūras” plīvura? *Karogs*, 2.

Ievkalns, R. (1966) *Jo divu dzimteņu nav*. Rīga : Liesma.

Jāne, A. (atb.) (1986) *Zem sveša, prettautiska karoga*. Rīga : Avots.

Kreicbergs, H. (1989) *Vainīgie un nelaimīgie*. Rīga : Avots.

Šteinbergs, V. (1982) *Baltijas reakcionārā emigrācija šodien (lietuviešu, latviešu un igauņu antikomunistiskā emigrācija imperiālisma kalpībā)*. Rīga : Zinātne.

Latvijas literatūra

Astahovska, I.; Priede-Krievkalne, A. (2019) *Valdis Āboliņš: Avangards, meilārts, jaunais kreisums un kultūras sakari aukstā kara laikā*. Rīga : Latvijas Laikmetīgās mākslas centrs.

Bērsons, I. (2019) *Laiku nospiedumi 1947–1990*. Rīga : Zinātne.

Deksnis, E. B.; Bekere, K. (2013) Latviešu trimdas loma Latvijas neatkarības idejas uzturēšanā. *Latvieši un Latvija*, III: *Atjaunotā Latvijas valsts*. Rīga : Latvijas Zinātņu akadēmija.

Eglāja-Kristsons, E. (2013) *Dzelzsgriezēji: Latvijas un Rietumu trimdas rakstnieku kontakti*. Rīga : LU Literatūras, folkloras un mākslas institūts.

Kangeris, K. (2011) Pirmā Vispasaules latviešu jaunatnes kongresa aizliegšana 1968. gadā: latviešu trimdas organizāciju protesti. *Latviešu trimdas loma Latvijas neatkarības idejas uzturēšanā: Apvienotā Pasaules latviešu zinātnieku III un Letonikas IV kongresa sekcijas materiāli*. Rīga : Latvijas Zinātņu akadēmija. Pieejams: <https://www.barikadopedija.lv/raksti/740760> (04.10.2020.).

Latviešu trimdas loma Latvijas neatkarības idejas uzturēšanā: Apvienotā Pasaules latviešu zinātnieku III un Letonikas IV kongresa sekcijas materiāli. (2011) Rīga : Latvijas Zinātņu akadēmija.

Lejiņš, A. (2002) *Mūra drupinātājs jeb Ceļš atpakaļ uz mājām*. Rīga : Jumava.

Lejiņš, A. (2004) Kurš bija kaķis, kurš pele? *Diena* (11.09.2004.).

Lešinska, I. (2001) “Kad Imants palika tajā pusē...”: Ievas Lešinskas intervija ar Pēteri Zirni. *Latvju Teksti*, 6, 26–35.

Lešinskis, I. (2017) *Starp divām pasaulēm: kalpības gadi un citi raksti*. Rīga : Biedrība “Domas spēks”.

Nevardarbīgā pretošanās: Latvijas neatkarības atgūšana (1945–1991) dokumentos, 4: *Latvijas neatkarības idejas uzturēšana trimdā (1945–1991)* (2017) Rīga : LZA Baltijas stratēģisko pētījumu centrs.

Nyet Nyet Soviet: Stāsti par latviešu politiskajām demonstrācijām trimdā (2018). Rīga : Muzejs un pētniecības centrs “Latvieši Pasaulē”.

Spilners, I. (1998) *Mēs uzvarējam!* Rīga : Elpa.

Spōģis, A. (2008) *Minsteres Latviešu ģimnāzija izdzīvoja (1946–1998)*. Rīga : Valters un Rapa.